

شیوع سوء مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه‌های بیرجند

سید غلامرضا مرتضوی مقدم^۱، فرح مادرشاهیان^۲، شهناز طبعی^۳،
شیدا پژمان خواه^۴، محمدحسین صادقی^۵

چکیده

زمینه و هدف: سوء مصرف سیگار، الکل و مواد مخدر به عنوان یکی از بزرگترین معضلات جامعه و موجبات اتلاف نیرو، انرژی و نیز سرمایه‌های انسانی و ریالی جامعه می‌باشد. در این زمینه علل فردی مانند ژنتیک، دوره بحرانی نوجوانی، عوامل مربوط به خانواده، دوستان و عوامل اجتماعی، مهاجرت‌ها، توسعه صنعتی و ... حائز اهمیت و تأثیرگذارند. از آنجا که گرفتاری قشر جوان، تحصیل کرده و آینده‌ساز، نگرانی‌ها را دو چندان می‌کند، این پژوهش به منظور تعیین شیوع سوء مصرف مواد از جمله سیگار، الکل و سایر مواد مخدر در بین دانشجویان طراحی گردید.

روش تحقیق: در این مطالعه توصیفی که در سال ۱۳۸۲، انجام شد، ۸۷۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های بیرجند (دانشگاه علوم پزشکی، دانشگاه بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی) در مقاطع مختلف به روش نمونه‌گیری تصادفی (با توجه به تعداد دانشجویان هر دانشگاه) انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه پژوهشگر ساخته بود که در دو قسمت تنظیم و روایی آن به روش روایی محتوی تأیید شد. بخش اول شامل سؤالات مربوط به اطلاعات فردی و بخش دوم شامل سؤالات مربوط به سوء مصرف مواد از جمله سابقه اعتیاد در خانواده، نوع وابستگی، اولین ماده مورد مصرف، سن شروع، انگیزه، سوء مصرف و ... بود. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آمار توصیفی و جداول توزیع فراوانی گزارش گردید.

یافته‌ها: ۶۱/۵٪ نمونه‌ها هیچ‌گونه سابقه سوء مصرف مواد را نداشتند. در سوء مصرف‌کنندگان مواد، بیشترین فراوانی مصرف به ترتیب مربوط به سیگار (۳۱/۵٪)، الکل (۵/۷٪)، حبشیش (۱٪) و تریاک (۰/۳٪) بود. سن شروع مصرف در ۴۳/۵٪ موارد زیر ۲۰ سال و در ۶۰/۹٪ موارد به پیشنهاد دوستان گزارش شد. در ۴۴/۵٪ موارد، شروع سوء مصرف مواد در مهمانی‌های دوستانه انجام شده بود. ۵۸/۲٪ سوء مصرف‌کنندگان مواد مذکر بودند.

نتیجه‌گیری: با توجه به نقش ارزشمند دانشگاه‌ها به عنوان کانون تعلیم و تربیت آینده‌سازان کشور، وجود سوء مصرف مواد در بین دانشجویان بسیار هشداردهنده می‌باشد که همت مسؤولان امر در ریشه‌یابی و کاهش شیوع این بلای خانمان‌سوز را می‌طلبد.

واژه‌های کلیدی: اپیدمیولوژی، سوء مصرف مواد، دانشجویان

فصلنامه علمی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند (دوره ۶؛ شماره ۱- ۴؛ سال ۱۳۸۸)

^۱ دانشیار گروه آموزشی داخلی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بیرجند

^۲ عضو هیأت علمی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند

^۳ نویسنده مسؤول؛ عضو هیأت علمی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند

آدرس: بیرجند - خیابان غفاری - دانشگاه علوم پزشکی بیرجند - دانشکده پرستاری و مامایی

تلفن: ۴۴۴۰۵۳۳-۰۵۶۱، نمابر: ۴۴۴۰۵۵۰-۰۵۶۹، پست الکترونیکی: shahnaztabiee@bums.ac.ir

^۵ دانشجوی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند

مقدمه

سوء مصرف مواد مخدر و اعتیاد در حال حاضر به عنوان یکی از چالش‌های مهم اجتماعی، بهداشتی و سیاسی در سراسر جهان مطرح است (۱). توجه به این مسأله بویژه در سنین نوجوانی و جوانی که زمان شکل‌گیری هویت می‌باشد، از اهمیت خاصی برخوردار است (۲). ارتباط سوء مصرف مواد همراه با سایر رفتارهای ناسالم و پیوند ناگسستنی آن با مشکلاتی مانند اختلالات روانی، فرار از منزل، پرخاشگری و خشونت در رفتارهای اجتماعی، افت تحصیلی، بی‌علاقه شدن به تحصیل، اقدام به خودکشی و فحشا، گویای اهمیت مسأله است (۳).

استعمال دخانیات و عادت به مصرف سیگار یکی از عادات تحمیل‌شده توسط استعمار و استثمارگران بین‌المللی به جوامع است که به علت تبلیغات وسیع و بدون توجه به ضرر و زیان‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و بهداشتی آن روز به روز توسعه و رواج بیشتری پیدا کرده است (۴). نتایج بررسی‌های مختلف نشان می‌دهد که در کشورهای توسعه‌یافته و همچنین در کشورهای در حال توسعه، فراوانی مصرف سیگار و الکل در جوانان رو به افزایش و سن شروع آن رو به کاهش است (۵، ۶)؛ بنابراین لازم است در این خصوص ضمن آگاهی و شناخت وضعیت کنونی سوء مصرف مواد در بین جوانان از جمله دانشجویان برنامه‌ریزی به کمک راهکارهای پیشگیرانه صورت گیرد (۷).

از طرفی دانشجویان به عنوان افراد تحصیل‌کرده، می‌توانند نقش مؤثری در پیشگیری و کنترل سوء مصرف مواد ایفا کنند و خود الگوی مناسبی برای اطرافیان‌شان باشند (۸). نظر به این که توجه به سلامت و بهداشت روانی بخصوص در دانشجویان می‌بایست مورد نظر مسئولین و برنامه‌ریزان قرار گیرد، این بررسی به منظور تعیین فراوانی سوء مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه‌های بیرجند طراحی شد تا با شناسایی وضعیت موجود دانشجویان درخصوص سوء مصرف مواد، زمینه برای برنامه‌ریزی و تدوین راهکارهای مداخله‌ای و پیشگیرانه فراهم شود.

روش تحقیق

در این مطالعه توصیفی، ۱۰۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های بیرجند شامل دانشگاه بیرجند، دانشگاه علوم پزشکی

بیرجند و دانشگاه آزاد اسلامی به روش نمونه‌گیری تصادفی با توجه به جمعیت هریک از دانشگاه‌ها انتخاب شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بود که در دو قسمت تهیه و تنظیم گردید. بخش اول شامل ۶ سؤال مربوط به اطلاعات فردی و بخش دوم ۱۶ سؤال مربوط به سوء مصرف مواد از جمله سابقه اعتیاد در خانواده، ماده مصرفی، پیشنهاددهنده مصرف، مکان و موقعیت اولین تجربه سوء مصرف، انگیزه مصرف و ... بود که با توجه به کتب مرجع تهیه و توسط اساتید دانشگاه تأیید گردید. در این پژوهش منظور از سوء مصرف این بود که گرچه فرد نسبت به ماده خاص اعتیاد ندارد ولی حداقل یک بار آن را مصرف می‌کند. پژوهشگر پس از انتخاب نمونه‌ها با حضور در کلاس درس و ارائه توضیحات کافی به افراد درخصوص تکمیل پرسشنامه بدون ذکر نام و نام خانوادگی و اطمینان از محرمانه بودن اطلاعات کسب‌شده از آنها درخواست کرد تا به تنهایی و در مدت زمان تعیین شده به سؤالات پاسخ دهند.

داده‌های جمع‌آوری شده، با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و توسط توصیفی و جداول توزیع فراوانی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

در مجموع، ۸۷۰ دانشجو در این تحقیق شرکت کردند که ۵۸/۵٪ آنان مؤنث، ۸۴/۴۸٪ مجرد و ۵۴/۰۲٪ در محدوده سنی ۲۰-۲۴ سال بودند. از نظر محل سکونت، ۴۲/۹۸٪ در حال حاضر ساکن خوابگاه بودند. بیشتر نمونه‌ها (۴۷/۲٪) در مقطع کارشناسی تحصیل می‌کردند (جدول ۱). ۶۱/۵٪ هیچ‌گونه سابقه‌ای از سوء مصرف مواد گزارش نکردند؛ در موارد سوء مصرف بیشترین فراوانی (۳۱/۵٪) مربوط به استعمال سیگار بود. مصرف سایر مواد از جمله الکل (۵/۷٪)، حشیش (۱٪)، تریاک (۰/۳٪) نیز گزارش شد. بیشتر مصرف‌کنندگان (۵۸/۲٪) مذکر بودند (جدول ۲). در ۳۳/۷٪ موارد، مصرف بیش از یک ماده گزارش شد. ۴۳/۵٪ نمونه‌ها اولین تجربه سوء مصرف مواد را در سن زیر ۲۰ سال گزارش نمودند. توزیع فراوانی وضعیت اعتیاد به مواد مخدر در خانواده دانشجویانی که سیگار می‌کشیدند، نشان داد که در ۲۱/۸٪ موارد سابقه اعتیاد پدر و در ۲۹/۹٪ موارد سابقه اعتیاد در خانواده درجه اول پدری و مادری وجود داشته است. این

بحث

یافته‌های این پژوهش نشان داد که سوء مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر بیرجند ۳۸/۵٪ می‌باشد. نتایج نشان‌دهنده فراوانی نسبتاً پایین مصرف تریاک، حشیش، الکل و فراوانی بیشتر مصرف سیگار بود. بخش قابل توجهی از سوء مصرف‌کنندگان مواد را پسران تشکیل می‌دادند (۵۸/۲٪) که این نتایج با سایر تحقیقات انجام شده در ایران همخوانی دارد (۱۲، ۹، ۸)؛ به طوری که در این پژوهش‌ها سوء مصرف مواد از جمله مصرف سیگار در مردان بیشتر گزارش شده است؛ گرچه در بعضی مطالعات فراوانی مصرف سیگار، در دو جنس یکسان بوده است (۱۳). میزان سوء مصرف الکل در مطالعه حاضر، نسبت به سایر جوامع بسیار پایین بود (۱۵، ۱۴) که ریشه آن در اعتقادات مذهبی و فرهنگی جامعه می‌باشد.

در مطالعه حاضر ۴۳/۵٪ نمونه‌ها اولین تجربه مصرف مواد را در سن زیر ۲۰ سال گزارش نمودند. تحقیقات نشان می‌دهد که فراوانی مصرف مواد از جمله سیگار در نقاط مختلف دنیا با هم متفاوت است؛ اما در بیشتر موارد دوران نوجوانی و سنین زیر ۱۸ سال به عنوان سن شروع اولین تجربه مصرف مواد ذکر شده است (۶-۸، ۱۰، ۱۲، ۱۳).

در این مطالعات علت افزایش ناگهانی مصرف مواد در این سن را به تغییر انتظارات و خواسته‌های جوانان، نیاز به اشتغال یا ادامه تحصیل، ایجاد استقلال مالی، نیازهای عاطفی خاص این دوران و ... نسبت داده‌اند که در صورت برآورده نشدن سبب گرایش به سمت خوشی‌های کاذب و افزایش ایجاد مشکلات خلقی و رفتاری می‌شود.

بر اساس نتایج این پژوهش ۶۰/۹٪ نمونه‌ها اولین پیشنهاددهنده مصرف مواد را دوستان ذکر کردند که در سایر تحقیقات هم نتایج مشابهی گزارش شده است (۱۶، ۸، ۴، ۱). در این پژوهش‌ها عواملی از جمله افسردگی، طلاق، معاشرت با دوستان ناباب و شرکت در محافل دوستانه، زندگی در خوابگاه و یا سکونت در منازل استیجاری و دور از خانواده، تقلید از دوستان و هم‌رنگ جماعت شدن، فقر، اعتیاد خانواده و ... به عنوان انگیزه‌های اصلی گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر عنوان شده است.

نظر به این که دانشجویان در طی دوران تحصیل متحمل

فراوانی در مورد دانشجویانی که مصرف‌کننده سایر مواد بودند به ترتیب ۲۳/۶٪ و ۳۵/۸٪ گزارش گردید.

در بین سوء مصرف‌کنندگان مواد، ترک دائم تنها در ۲/۵٪ موارد گزارش شد؛ ۳۲/۵٪ سابقه ترک و سپس بازگشت مجدد را گزارش نمودند. ۴۴/۵٪ نمونه‌ها اولین تجربه سوء مصرف مواد را در مهمانی‌های دوستانه ذکر کردند؛ شروع اولین تجربه در ۱۲/۲٪ موارد در محیط دانشگاه، عنوان شد. ۶۰/۹٪ نمونه‌ها اولین پیشنهاددهنده سوء مصرف مواد را دوستان ذکر کردند و بیشترین انگیزه برای این کار نیز در ۵۴/۹٪ موارد اصرار دوستان، احساس بزرگی (۱۶/۱٪)، کاهش تنش‌های روحی (۹/۵٪)، تسکین دردهای جسمی (۵/۸٪) و مصرف تفریحی (۴/۱٪) ذکر گردید.

از دیدگاه ۶۷/۴٪ دانشجویان، سوء مصرف مواد در هیچ شرایطی کمک‌کننده نبود و به هیچ وجه مفید گزارش نشد.

جدول ۱ - مشخصات جمعیت‌شناختی دانشجویان مورد مطالعه

مشخصه مورد نظر		تعداد	درصد
جنس	مؤنث	۵۰۹	۵۸/۵
	مذکر	۳۶۱	۴۱/۴۹
	جمع	۸۷۰	۱۰۰
محدوده سنی	زیر ۲۰ سال	۳۲۲	۳۷/۰۱
	۲۰ تا ۲۴ سال	۴۷۰	۵۴/۰۲
	۲۵ تا ۲۹ سال	۵۶	۶/۴۳
	بیش از ۳۰ سال	۲۲	۲/۵۲
	جمع	۸۷۰	۱۰۰
مقطع تحصیلی	کاردانی	۳۸۱	۴۳/۷۹
	کارشناسی	۴۱۱	۴۷/۲
	کارشناسی ارشد و بالاتر	۷۸	۸/۹۶
	جمع	۸۷۰	۱۰۰

جدول ۲ - مقایسه فراوانی نسبی سوء مصرف مواد در بین دانشجویان

بر حسب جنس

جنس	مؤنث		مذکر		جمع کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
سیگار	۱۳۰	۲۵/۵۴	۱۴۴	۳۹/۸۸	۲۷۴	۳۱/۵
الکل	۷	۱/۳۷	۴۲	۱۱/۶۳	۴۹	۵/۷
تریاک	۱	۰/۱۹	۲	۰/۵۵	۳	۰/۳
حشیش	۲	۰/۳۸	۷	۱/۹۳	۹	۱
بدون مصرف	۳۶۹	۷۲/۴۹	۱۶۶	۴۵/۹۸	۳۳۵	۶۱/۵
جمع کل	۵۰۹	۱۰۰	۳۶۱	۱۰۰	۸۷۰	۱۰۰

نتیجه گیری

مشکلاتی از جمله دوری از خانواده، حضور در محیط ناآشنا و جدید، تغییر در الگوی زندگی و ... می‌شوند؛ والدین و مسئولین دانشگاه‌ها می‌بایست نظارت بیشتری بر حل مشکلات روانی، عاطفی و اجتماعی آنان داشته باشند و با تلاش جهت آموزش مهارت‌های زندگی، گسترش فرهنگ مشاوره و ایجاد مراکز آموزشی فرهنگی، هنری و حرفه‌ای آنان را مورد توجه و حمایت قرار دهند.

منابع:

- ۱- سیام ش. بررسی شیوع سوء مصرف مواد اعتیاد آور در بین دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف شهر تهران در سال ۱۳۸۴. مجله طبیب شرق. ۱۳۸۵؛ ۸ (۴): ۲۷۹-۲۸۵.
- 2- WHO, EMRO, Tobacco free initiative country profiles on tobacco control in Eastern Mediterranean region. Available in: <http://www.emro.who.int/TFI/countryProfilerPart6.htm>
- ۳- طارمیان ف، بوالهروی ج، پیروی ح، قاضی طباطبایی م. شیوع مصرف مواد در میان دانشجویان شهر تهران. مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران. ۱۳۸۶؛ ۱۳ (۴): ۳۳۵-۳۴۲.
- ۴- مولوی پ، رسول‌زاده ب. بررسی عوامل مؤثر در گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر. فصلنامه اصول بهداشت روانی. ۱۳۸۳؛ ۶ (۲۱و۲۲): ۴۹-۵۵.
- ۵- مجیدپور ع، حمیدزاده اربابی ی، عباسقلی‌زاده ن، صالحی ا. میزان شیوع و علل گرایش به مصرف سیگار در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل. مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی اردبیل. ۱۳۸۴؛ ۵ (۳): ۲۶۶-۲۷۰.
- 6- Griesbach D, Ams A, Currie C. Adolescent smoking and family structure in Europe. Soc Sci Med 2003; 56(1): 41-52.
- 7- Fleming CB, Kim H, Harachi TW, Catalann RF. Family process for children in early elementary school as predictor of smoking initiation. J Adolescent Health. 2003; 30: 184-90.
- ۸- فروتنی م، رضائیان م. شناخت و سوء مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان لارستان. فصلنامه پرستاری ایران. ۱۳۸۴؛ ۱۸ (۴۳): ۲۱-۲۹.
- ۹- مسجدی م ر، آذری‌پور ماسوله ح، حیدری غ ر. بررسی شیوع استعمال دخانیات در میان دانشجویان دانشگاه‌های تهران. مجله علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۸۱؛ ۲۰ (۴): ۲۸۳-۳۸۷.
- 10- Wongner EF, Atkins JH. Smoking among teenage girls. J Child, Adolescent Substance. A Buse. 2000; 9: 93-110.
- ۱۱- تهرانی ف. مسأله سیگار در آیین تحقیق. چاپ اول. تهران: انتشارات مدرسه ۱۳۶۹.
- ۱۲- مجاهد ع، بخشایی ن م. شیوع مصرف سیگار و مواد مخدر در دانش‌آموزان دبیرستانی زاهدان. مجله طبیب شرق. ۱۳۸۳؛ ۶: ۵۹-۶۵.
- ۱۳- ضیاءالدینی ح، خردمند ع، نخعی ن، طاهرزاده ح. شیوع مصرف سیگار و عوامل مرتبط در دانش‌آموزان دبیرستانی کرمانی. مجله علمی پژوهشی اصول بهداشت روانی. ۱۳۷۸؛ ۱۰ (۳): ۲۳۹-۲۴۵.
- 14- Schulden JD, Thomas YF, Compton W. Substance abuse in the United States: findings from recent epidemiologic studies. Current Psychiatry Reports. 2009; 11 (5): 353-356.
- 15- Kenney SR, Hummer JF, Labrie JW. An examination of prepartying and drinking game playing during high school and their impact on alcohol-related risk upon entrance into college. J Youth Adolescence. 2009; 10: 10964-009-947.
- ۱۶- انصاری ر، خسروی ع ر، مختاری م ر. شیوع و علل گرایش به سیگار در دانشجویان پزشکی. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان. ۱۳۸۶؛ ۹ (۱): ۲۱-۲۶.

Title: Prevalence of drug abuse among the student of Birjand Universities (2003)

Authors: Gh.R. Mortazavi Moghadam¹, F. Madarshahian², Sh. Tabiei³, Sh. Pejmankhah², M.H. Sadeghi⁴

Abstract:

Background and Aim: Tobacco, alcohol and drug abuse is one of the greatest complications in the society which causes waste of power, energy as well as financial and human assets. In this case, there are a number of factors that are important and influential such as genetics, critical period of adolescence, family affairs, friends and social affairs, immigration, industrial development, etc. Since the involvement of the youth, the educated, and the future makers drastically increases anxieties in the society, the present study was conducted aiming to assess the prevalence of drug abuse, tobacco smoking, alcohol drinking and other narcotics abuse among the students.

Materials and Methods: In this descriptive study, 870 students from Birjand Universities (Medical Sciences, Birjand and Azad Universities) in different courses were randomly selected. Sampling was done by cluster method according to the number of students in each university. Data collecting tool was a questionnaire that was developed in two parts and its validity was confirmed by content validity method. The first part contained demographic information and the second part included questions about drug abuse, background of addiction in the family, kind of addiction, first material used, age of beginning, motive, abuse, etc. The collected data was reported using descriptive statistics and distribution frequency tables of SPSS software.

Results: Results showed that 61.5% of the subjects had no background of drug abuse and cigarette smoking. The most frequent abuses were: smoking cigarette (31.5%), alcohol (5.7%), hashish (1%) and opium (0.3%). Age of beginning in 43.5% of cases was under 20, and in 60.9% of cases offers from friends were reported. In 44.5% beginning of abuse was reported in friendly parties. 58.2% of the abusers were male.

Conclusion: Regarding the valuable role of universities as the centers of training and educating the future-markers of the country, the existence of drugs abuse among students is dramatically alarming. Therefore, the need for high enterprise of the authorities in root findings and reducing the prevalence of this destructive catastrophe is obviously observed.

Key Words: Prevalence, Drug abuse, Student

Scientific Quarterly of Birjand Nursing and Midwifery Faculty (Vol 6, No. 1-4, Year 2009)

¹ Associate Professor, Department of Internal Medicine, Faculty of Medicine, Birjand University of Medical Sciences

² Instructor, Faculty of Nursing and Midwifery, Birjand University of Medical Sciences

³ Corresponding Author, Instructor, Faculty of Nursing and Midwifery, Birjand University of Medical Sciences
shahnaztabiei@bums.ac.ir

⁴ Student of Medicine, Birjand University of Medical Sciences